

PHILOSOPHIA ÉS THEOSOPHIA.

(Világbölcselet és vallásbölcselet.)

A Pythagoras előtti hajdankor mindazokat, a kik nemcsak valamely tant, hanem iparágat is kitanultak, általában bölcseknek nevezte. Ezt Pythagoras illetéktelenül és túlzólag fényesnek találván, magát nem bölcseknek (sophos), hanem bölcseletkedvelőnek, bölcseletszeretőnek kezdte nevezni (philosophos). Itt veszi eredetét a filozofia és a filozofia nevezet; és tárgyalja az isteni és emberi dolgokat, felfoghatólag, — lehető boldogítás czélzatával.

Igy is azonban a filozofia nevezet előbb az irodalomban a tudományágazatokat, tanszakokat szélesebben ölelte fel, ideértve a törvény- és gyógytant is; néha pedig (csaknem illetéktelen jogosultsági ráartással, negélyezéssel) a csupa erkölcs- és lélektanra szabott, zárkozó kásztzerüen.

Nagy a különbözet a bölcselettan és vallástan között; amaz ugyan is az okosságban, ez pedig a kijelentés felőli sok tévedésben, csalódásban, ábrándban, sőt ázsiai divatos költészetszerűségben, néhol szembekötődileg ráhajtó tekintélyekben alapszik. Ennélfogva nincs miért elesodálkoznunk azon — nem szeptikus bölcseletkedők, hanem — ritka valódi higgadt tudósain körünknek, kiknek a vallástan tannevezete sehogy sem izlik. Mintha sejténém annak helyettesítésére minő elnevezést volnának hajlandók elfogadni; de az nem lehet „vallás elvek“, mert tudjuk, s ők is jól tudják, hogy mikor megállított „elvek“ szerinti tanszakmával kell elbánni, kicsapongó határozatlan vitatkozásoknak nincs helye, egy sincs pedig ilyenü kicsapongásokra kedvezőbb mező, mint a vallástételek (dogmátizálás), — melyekbe felekezeti intézeteknél jól belénevelt osztálycsoportok kitérithetlenül s alkalom szerint élethalálküzdellemmel is önelvűek maradnak, — hol járnak ezek, hová tereltettek a Krisztus dióhéjba fogható szerény és czélszerű dogmájától! Vagy tán a „vallástan“-t jobban helyettesitené a „vallásfogalmak“ nevezet? vagy a protestantismus által felkarolt „valláserkölcsiség“ czimnév? Ez nem sietős eldöntés, várhatunk reá tovább is, megmaradva Krisztus eredeti vallásánál.

A valódi bölcseletnél, s így a vallás-bölcseletnél is — a csalás bölcseletkedéstől óvakodva — őszinteségre van szükség; tulhajtás, ferdítés, ficzamítás, álnézetek zavarnak, téves és káros eredményeket szülnek. Ezt kell értenünk Krisztus dogmá-

jától lett minden mesterkéltséget elterésnél; ezt a scepticismus üres és haszon s eredmény nélküli alaptalanságainál, — a miért is a scepticusok a „filozóf” nevet sehoggy sem érdemelhetik. Jobb hallgatni, mint az eredeti szerény és „közhasznu dogma szent célját kétséggel és tagadásokkalrontani.

Háromság. A háromság fogalma világilag is az emberiségnél mindig divott; átvitetett a Theozofiába is, mint hitcikk: az indusoknál a Bráma, Siva és Visnu, hármastisten-nevezet; Zoroasternél a háromság az egész világban feltűnik, a minék is kezdete az egység. Plátó maga is ide csatlakozott, mondván: a lények első és főosztálya áll az atyának nevezett istenségéből, a kitől még kettő származott: az elme és a lélek. Ebből vétetett, de eltérő különbözettel, a keresztények titokzatos istenháromsága, — a mi magának Krisztusnak istenegységi hitétől még annál is kirivóbban ferde eltérés. Az említett lények első osztályiaknak mondatnak, kezdet és végnélkül; másod osztályiak, melyeknek kezdetök volt s végök nem lesz: angyal, ördög, emberi lélek; harmadik osztályiak a testi lények, kezdettel és végződésel, u. m. emberi test, állat és más látható tárgyak.

Lélek vándorlás. Nem állhatunk meg a mellett, hogy a lélek vándorlás, vagyis a halál által egyik testből kiszabadult léleknek valamely előltalálkozott más élő testbe átköltözése tana Pythagorástól eredett volna, mert azt ő, mint létezett tant, az egyiptomiaktól véve át terjesztette. Egyébaránt annak badar állításait hagyhatjuk is figyelem és bővebb részletezés nélkül; de áll és feltűnik abból a lélek halhatatlansága felőli hitfogalom. E hittel foglalkoztak már a Kelták bölcsői is. Honnan vették? nem tudatik; de hogy nem Pythagorástól, annál inkább nem az egyiptomiaktól, a történelmi idők és helyzetek igazolják. Egyébaránt e téves zavart, mely a halhatatlanság körét az állatok lelkével is kibőviti, Krisztus evangéliumi fogalma higgadtan világosabbra derítette.

Erkölcsei bölcsélet. Ez a görög irodalomban a mint kifejtve volt, nagy méltánylást érdemel; szem előtt tartva abban a valláserkölcsiség szereplését is. Ebbe Orpheus lanttal, Pythagorás önálló bölcséleti előadásokkal vezették be a népet s mások is.

Pythagorás Ézékiellel érintkezett, kinek elveivel és tétéleivel az övéi gazdagultak.

Hasonlóan, mint Pythagorás, Jézus is Egyiptomból hozta nemzete közé az erkölcsi bölcséletet és terjesztette el tanítványai által.

Seneca és Pál apostol találkoztak és eszmecseréjük felismerhető: elveik, erkölcsi fogalmaik nagyban azonosak, egy-szerűek, higgadtak.

Socratesről méltó tudni, hogy ő nagy filozóf volt,

és nagy theozof, szintén mint Jézus. Jézus a kanaánisták pogányi vallásának az Ábrahám és Mózes vallására nehezedő káros hatásától akarta megtisztítani nemzete létezési és önállási terét. Socrates pedig görög nemzete vallását a mythologiai sallangok és botrányos férczművek nyomasztó vakításától megszabadítani. Mindkettő az örök egy Isten tisztelétét, imádását tiszta szabad lábra állítani. Mindkettőt a kenyérféltők papi és tanári kásztja üldözte és végeztette ki: Jézust keresztfán, Socratest méreg által. Jézus nem írta meg tanításait, de megírták tanítványai. Socrates sem a magáéit, de megírták s hátrahagyták derék tanítványai, Xenophon és Aeschines. Hinnünk kell, hogy miután Socrates a tisztább valláserkölciség magvait a mivelt görög elmék termékenységeképes talajába már elhintette volt, a reakövetkező apostoli eljárásoknak annál inkább sikerülhetett Európába Görögországon átvinni Jézus tovább terjedendő vallását. És ez még azért is, mert Plato, mint Socratesnek legtöbbre fejlett és minden tanítványtársait tulszárnyaló tanítványa, nem szünt meg a nagy tanítója elveivel rendezett iskolázás utján fogatosan bánni el.

Jézus születése után a Platói bölselettan legjelesbje lévén Plotinus, Platót elveiben legpontosabban képviselve: legkitünőbb műve az, melyben egy mindenütt jelenvaló oszolhatatlan fölényről értekezik és ebben Jézussal teljesen egyetért; és még más műve, melyben a mit vitat a lelkekről, azonos értelmű a Ján. 10, 30. értelmével: *En és az Atya egy vagyunk.*

A zsidók közül Philó bölcsész is Plató elveivel tartva theosofizált. A keresztény egyház kitünőbb bölseiei is őt utánozták, vagy abban neveltetve korszerűleg, vagy azt a keresztényház elveivel legmegegyezőbbnek ismerve el.

Plató, többekkel együtt, azon meggyőződésben levén, hogy semmiből semmi sem lehet, s hogy a passiv anyagból önállóan intézkedő elme nem származhatik s így lelki működése nem is lehet, — azon gondolatra jött, hogy az elme eredeti isteni rész; hogy a születésben a testet megelevenítő lélek már azelőtt megvolt szabad és boldog állapotban; de a testben e boldog szabadságával visszaélvén, ezért büntetésének kell lenni. Az eredendő bűnről pedig épen nem volt fogalma. Mondotta, hogy a kiállott büntetés után a lélek megtisztul s Istennel viszont egyesül, vagyis a világ lelkébe olvad be; s ebből származtatta a lélek halhatatlanságát.

Kérdésbe jöhetne: miért nem említettik meg a híres Aristoteles? Felelet: mert itt nincs helye. Ha világbölcséletileg volna itt tárgyalás, akkor mellőzhetlen volna, még pedig elsőrendüleg. De ő a theosofizálással vékonyan foglalkozott. Luther azt jegyzé meg fölöle, hogy: *Tévedés azt mondani, hogy Aristoteles nélkül nem lehet*

valaki theologus, sőt hogy nem theologus az, a ki Aristoteles nélkül theologizál.

Végül — egyebekre ki- és tovább nem terjeszkedve — (mert elég ennyi a főbb világbölcselet tényezőitől a ker. vallás keletkezése és terjedésére hatólag) még csak a theosophia feladatáról és rendszeréről kell tudnunk, miszerint:

A bölcselet rendszerében a szemlét Istenen kell kezdeni, s onnan leszállani a teremtményekre, mert mindent Istenben lehet legvalóságosabban megismerni. Valamint minden tőle származott, ugy minden hozzá tér vissza. Isten minden dolgokra reányomta a maga bélyegét. Innen, valamint mindenemü dolgokat Istenben, ugy Isten lényét is a teremtett dolgokban, főleg az emberekben láthatni. És ez a theozofia! Theozofia nélkül filozofálni hiányos erőlködés. A Jove principium... Jovis omnia plena. (Lásd Róm. 1, 20.)

K. M.

EGYHÁZI SZEMLE.

Ha napjainkban az egyházi téren nagyobb jelentőségű mozgalmakról nem szólhatunk, ennek oka nem abban van, mint ha itt az élet és munkásság egyáltalában megszűnt volna, hanem abban, hogy sok dolog, a mi egykor eseménynek tekintett, ma már mindennapivá, közönségesse vált. A mi Dávid Ferenczet háromszáz év előtt börtönbe juttatá: a Krisztus nem imádása, most szeltiben prédikáltatik, nemcsak az unitárius, hanem más elnevezésű protestáns egyházak szószékeiből is, s jó formán fel se tűnik senkinek; mert ezt ma már természetesnek tartja a gondolkozó keresztények egy nagy része. Különösen Németországban mind nagyobb tért nyer a történeti Krisztus a niceaival szemben. Egyházi és világi írók versenyeznek egymással tisztultabb és a józan észszel megegyezőbb tanokat terjeszteni és hirdetni a ker. vallás megalapítójáról. Legujabban egy echernfoerdi lelkész Schleswig-Holsteinban vetett ismét egy követ az orthodoxok kutjába, mely annak vizét hullámszába hozta. Többen a schleswig-holsteini lelkészek közül keményen megtámadván a liberalis keresztényeket, különösen a német protestáns egylet tagjait s őket hűtlenséggel és esküszegéssel vádolván, Lühr a keztyűt felvette s ezeknek iratát még keményebben megczáfolta, kimutatván, hogy a Krisztust illető orthodox tanok ma már tarthatatlanok s helyet kell engedniök a józanabb hitnézeteknek, melyeket a szabadelvű theologusok képviselnek. Igaz, hogy e nyilatkozatáért Lührt lelkészi hivatalában felfüggesztették — a mi Németországban napi renden van — de evvel az orthodoxok csak eleven szentet tettek a fejökre, mert ugy saját gyülekezetet,